

Анкица Кубуровић*

СОЦИО-ДЕМОГРАФСКЕ ОСОБЕНОСТИ ЖЕНСКОГ И МУШКОГ СТАНОВНИШТВА ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ, ПОЧЕТКОМ ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ XXI ВЕКА

Abstract: The existing state of gender inequalities has led demographers to give their contribution to the research of female and male population relations. Differentiation of demographic characteristics is an aspect of enlightening the social structure of population of both sexes and revealing gender differences as a consequence of demographic and social factors. Socio-demographic structures of population, according to data from the 2002 census were analyzed from the gender perspective. The accent was placed on the differences between male and female population in view of age, marriage state, education and economic activity. Gender inequalities were perceived not only on the level of Central Serbia but according to settlement type as demographically and socially different contexts.

Key words: gender inequality, demographic structures, Central Serbia, settlement type

Родне различитости структура на подручју централне Србије

Анализа социо-демографских структура из перспективе родности омогућава упознавање карактеристика становника оба пола и уочавање међусобних разлика. Различитости структура женског и мушког становништва, посматрају се као последице демографских и социјалних фактора, али и као показатељи неравноправног и неједнаког положаја и статуса у друштву.

Женско становништво (2805021 лица) је нешто бројније од мушког (2660988 лица) и чини 51,3% популације централне Србије. Полни дебаланс, изражен кроз стопу феминитета, је 1054 припаднице женског пола на 1000 становника мушког пола. Према петогодишним старосним групама становници мушког пола бројнији су у популацији до 30 година, а у осталим старосним групама су бројније жене. Неуједначеност полног састава најизраженија је у популацији старих, а стопе феминитета су највеће међу становништвом старим 80 и више година (1623,0).

Са просечном старошћу од 41,5 година и индексом старења 1,181 (однос популације до 20 година према популацији старости 60 и више година), женско становништво је старије него мушко. У мушкој популацији је већи удео старих до 20 година (23,4%), него у женској (21,1%). Индекс старења указује на мањи удео мушког становништва старости 60 и више у односу на популацију старости до 20

---

* Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд

година (0,886). Ипак, изузев просечне старости (39,2 године), према осталим показатељима и мушка популација се налази у фази дубоке демографске старости.

Неуједначеност полног састава према старости и различитост старосне структуре условљени су родним разликама у броју рођених дечака и девојчица, у миграционим карактеристикама и у погледу нивоа морталитета. С друге стране, родна различитост у демографској старости важна је са становишта утицаја старосне структуре на уобличавање демографских карактеристика женског и мушког становништва.

Заједничко обележје **брачне структуре** јесте преовлађујућа заступљеност удатих (59,3%) и ожењених (63,1%). Различитост се манифестује у неуједначеној заступљености модалитета брачности. У мушкој популацији је већа не само заступљеност лица у браку, него и оних који нису склапали брак (28,6%), у односу на њихов удео у женској популацији (19,8%). Заступљеност удовица (15,9%) и разведених жена (4,7%) је већа него што је то случај са заступљеношћу удоваца (4,9%) и разведених (2,9%) у мушкој популацији. Дакле, мања заступљеност лица која су у браку у женској популацији условљена је три пута већим уделом удовица и већом заступљеношћу разведених, у односу на мушко становништво.

Родне особености брачне структуре, једним делом се могу објаснити већим нивоом смртности мушког становништва, али да постоји и родно различито понашање у погледу склапања брака запажа се кроз неуједначеност брачности по старосним групама. Више од половине (52,0%) млађе средовечних мушкараца (20-39) није склапало брак, док је то случај са трећином (34,2%) женског становништва те старости. Удео целибатера међу старије средовечним мушкарцима је нижи (8,5%), али је близу два пута већи него у женској популацији (5,0%). Такође, разлика у заступљености обудовелих међу становништвом старости 60 и више година, може се довести у везу не само са разликама у нивоу морталитета, већ и са већом склоношћу мушкараца да ступају у наредни брак након смрти супруге. Удео удовица у женској популацији 60 и више година (43,3%) је два и по пута већи у односу на удео удоваца међу становницима мушког пола (16,9%), док мушкарци који су у браку чине 78,0%.

Међу становницима оба пола најзаступљенија су лица са средњим **нивоом образовања**, али је њихов удео нешто већи у мушкој популацији (44,5% у односу на 35,8%). Заступљеност високо образованих већа је међу мушким становништвом (више и високо 13%, у односу на 10,3%), док је удео лица без школе и са непотпуним основним образовањем већи у женској популацији (27,5%, у односу 16,5%). Родна разлика у заступљености лица са најнижим нивоима образовања не само да је последица већег удела старих у женској популацији, већ и неуједначене заступљености међу становницима женског и мушког пола старим 65 и више година (72,7% код жена и 51,3% код мушкараца).

Да су побољшане позиције женског становништва у погледу образовања види се кроз заступљеност лица са терцијарним нивоом образовања међу становницима оба пола старости до 60 година. Удео високо образованих у женској популацији старости између 25 и 40 година (17,1%) је већи него у популацији мушкараца (12,2%). Разлика у корист жена, је још наглашенија, у старосној групи 25-29 година. Готово двоструко већи удео високообразованих међу женама ове старости него у мушкој популацији (15,1% у односу на 8,8%), може се тумачити не само као последица веће бројности девојака у студентској популацији, већ и као последица разлика у дужини студирања. У генерацијама рођеним крајем Другог светског рата па до почетка 1960-их родна разлика у уделу лица са терцијарним нивоом образовања је у корист мушке популације. Ипак, већа заступљеност високо образованих међу старије средовечним (40-59 година) мушкарцима, него женама (17,7%, у односу на 14,2%) је мања него у популацији старих. У мушкој популацији старости 60 и више година високо образовани чине 15,6%, што је три пута мање у односу на женску популацију (5,3%).

У погледу **економске структуре**, разлика је испољена не само кроз већу стопу активности становника мушког пола (52,4% економски активних), већ и у чињеници да је у женској популацији већи удео оних које припадају категорији издржаваних лица (40,9%), него жена које су економски активне (38,9%). Уједначен удео лица са личним приходом (20,4% у мушкој популацији и 20,0% у женској), може се објаснити, заступљеношћу старијих жена које остварују право коришћења пензије после смрти супруга.

У свим старосним групама већа је економска активност мушког у односу на женско становништво. Највеће стопе економске активности су између 30 и 50 година старости, али између полова постоје разлике. У мушкој популацији удео активних се креће од 92,0% међу старима 45-49 година, до 95,5% код старих између 35 и 39 година. Удео економски активних у популацији жена је највећи у старосној групи 35-39 година и износи 82,7%, док међу женама старости 45-49 година износи 73,5%, што је за двадесет процентних поена мање него у мушкој популацији. Најизраженија родна неједнакост економске активности је у старосној групи 55-59 година. Удео економски активних у мушкој је више од два и по пута већи него у женској популацији (66,9% и 25,2%). Двоструко нижи удео економски активних међу женама старим 60-64 године (12,2%), него у мушкој популацији (26,6%), између осталог, условљен је различитим старосним границама одласка у пензију за жене и мушкараце.

Неповољност економске активности женског становништва очитује се и кроз неједнакост издржаваних лица по старосним групама. Разлика постоји и код млађих генерација. Заступљеност издржаваних, у старосним групама 15-19 година (78,0% код мушкараца и 84,3% код жена) и 20-24 године (32,1% код мушкараца и 48,1% код жена) у највећој мери је последица продужетка школовања, али може да говори и о различитом понашању и позицијама девојака и младића у погледу тражења посла и спремности да постану економски активни, по стицању основног

и средњег образовања. Отуда се разлике у уделу издржаваних међу женама и мушкарцима старости 25-65 година могу тумачити као меродавнији показатељ неповољних економских позиција. Позиције женског становништва су угроженије. Удео издржаваних међу женама старим 30-34 године је пет пута већи (17%), него код мушкараца исте старости (3,4%). Разлика је још наглашенија између жена и мушкараца старости 45 до 60 година. Тако жене које припадају категорији издржаваних лица чине 26,3% популације старости 55-59 година, док је њихов удео у мушкој популацији десет пута мањи (2,4%).

Родне различитости према типу насеља

Градска и остала насеља нису само просторно различити контексти, већ су њихове социо-демографске специфичности релевантне за уобличавање структура и манифестацију родних разлика.

Већа **бројност женске** у односу на мушку популацију израженија је у градским насељима (стопа феминитета је 1091,6), док је у осталим полни састав готово уједначен (1008,0). Полни дебаланс изражен кроз већу бројност припадница женског пола у градским насељима постоји већ у старосној групи 25-29 година (стопа феминитета 1054,8), док су у осталим насељима становници мушког пола бројнији све до старосне групе 55-59 година (стопа феминитета 1023,4). Објашњења се налазе у специфичностима миграција женског становништва које се заправо често завршавају преласком у градска насеља: одлазак у градове ради школовања, запослења, тзв. удадбене миграције, што најчешће значи трајни прелазак у градска насеља.

Становништво осталих насеља је нешто старије у односу на градска. Просечна старост (код жена 43,3 а код мушкараца 40,8 година), и индекса старења (1,440 и 1,091) су већи него у градској популацији (40,2 и 38,0 година, а индекс 0,988 и 0,732. Родна разлика у погледу **демографске старости** наглашенија је у неградским насељима. Жене старости 60 и више година чине 30,2% женске популације осталих насеља, а у градским 20,9%. Удео младих (до 20 година) међу женским становништвом уједначен је у оба типа насеља (21,1% и 21,0%), док је у мушкој градској популацији нешто већи (24,2%), него у осталим насељима (22,4%).

Неуједначеност **брачности** према типу насеља може се повезати не само демографским карактеристикама, већ и социо-културолошком различитошћу градских и осталих насеља и друштвеним нормама у погледу односа према браку и друштвено очекиваног брачног понашања. Код оба пола заступљеност целибатера је већа у градским, али је родна разлика већа у осталим насељима. Удео целибатера у мушкој популацији (26,2%) је за нешто више од десет процентних поена већи у односу на популацију жена (15,0% жена). Разлике у распрострањености целибатерства по старости упућују на специфичности разлога целибатерства мушког и женског становништва. У женској средовечној

популацији удео лица која нису склапала брак у свим староним групама већи је у градским насељима. У мушкој популацији, удео целибатера је већи у градским насељима до 40 година, а од те старости већи је удео целибатера у осталим насељима. Узроци целибатерства и различитости између полова, као и према типу насеља, морају се емпиријски истраживати. Оно се може посматрати као лична одлука и животни стил, али и као нужност услед изражености полних дебаланса у појединим сеоским срединама. Неуједначеност брачности према типу насеља израженија је код женског становништва. Жене су чешће у браку у осталим (63,7%), него у градским насељима (55,9%), док је удео разведених два и по пута већи у женској градској популацији (6,4%, у односу на 2,4%). Може се претпоставити да је брачност женске популације више условљена различитим ставовима и понашањем у погледу брака, што је условило и израженију различитост према типу насеља.

Код оба пола знатно је неповољнија **образовна структура** у неградским насељима, али је то наглашеније у женској популацији. Женска популација осталих насеља највећим делом или је без школе или има непотпуно основно образовање (46,1%), док је у женској градској популацији највећи удео жена са средњим нивоом образовања (45,0%). Међу становницима мушког пола у оба типа насеља највећи удео чине они са средњим нивоом образовања, али је њихова заступљеност већа у градским (53,1%), него осталим насељима (34%). Удео високо образованих код оба пола знатно је нижи у осталим (3,9% и 2,8%) него у градским (20,5% и 15,9%) насељима. Неуједначеност нивоа образовања према типу насеља условљена је социо-културолошким особеностима градских и осталих насеља, које су утицале на школовање становника оба пола. Ипак, могуће је посебно истраживати разлике између градских и осталих насеља у погледу позиција и могућности школовања и наставка образовања, као и како се манифестују на женску, а како на мушку популацију.

У погледу **економске активности** разлика по подручјима је наглашенија код женске популације, што се једним делом, може повезати са већом заступљеношћу пољопривредног становништва у неградским насељима. У мушкој популацији највећи удео чине економски активни и њихова заступљеност је већа у осталим (54,8%), него у градским насељима (50,4%). За разлику од женске популације градских насеља, међу којима преовлађују економски активне (41,4%), у осталим насељима је највећи удео жена које припадају категорији издржаваних лица (46,5%). То је, између осталог, последица неповољне економске структуре жена пољопривредница, где оне које припадају категорији издржаваних лица чине 39,8%.

Различитости социо-демографских карактеристика мушког и женског становништва централне Србије последица су демографских фактора, али и социјалних норми које су карактеристичне за различита друштвена раздобља и социјалне контексте. Посматрајући две популације као засебне целине може се

констатовати неповољнија слика женске популације: већи број старих, заступљеност удовица, неповољнија економска активност, чак и у популацији средовечних. Родне разлике у нивоу образовања више су последица неравноправних позиција старијих генерација жена и мушкараца. У појединим генерацијама рођеним после Другог светског рата заступљеност високообразованих је већа у женској популацији. Уочене родне различитости демографских структура представљају и смерницу за низ посебних истраживања која би допринела расветљавању друштвеног односа између полова и условљености друштвеног положаја и статуса женског и мушког становништва.

Закључак

Припаднице женског пола чине 51,3% популације централне Србије. Демографска старост женске популације је наглашенија, услед већег удела старих (60 и више) него младих (до 20 година), што није случај у мушкој популацији. Родна разлика у заступљености старих у женској и мушкој популацији јесте један од фактора неуредначености брачне, образовне и економске структуре.

У женској популацији је већа заступљеност удовица, лица без школе и са нижим нивоима образовања, издржаваних лица, као последица затупљености старих жена. Однос према браку и брачно понашање, могућности образовања, особености економске активности генерација жена рођених у првој половини 20. века одређене су чврстим социјалним нормама изразито патријархалног друштвеног окружења. Међутим, неповољније демографске особености женског, у односу на мушко становништво, условљено је и родним разликама у брачном понашању, образовању и економској активности средовечног становништва. У мушкој популацији је већа заступљеност целибатера, али и уочљивија склоност ка склапању поновног брака након развода или смрти партнера. Неповољнија економска структура популације жена очитује се у мањим стопама економске активности, и већем уделу издржаваних у односу на мушку популацију. Међу генерацијама средовечних и младих ублажен је родни јаз у погледу образовања. Тако је удео високо образованих међу женама старости 25-40 година већи него у мушкој популацији.

Различитост социо-демографских карактеристика према типу насеља израженија је у женској популацији, кроз неповољније особености старосне, образовне и економске структуре у неградским насељима. Такође, мањи удео удатих, а већи удели разведених и оних које још нису скалпале брак у градској, него у сеоској женској популацији, између осталог, говоре и о различитом односу према браку. Родна различитост социо-демографских карактеристика женског и мушког становништва на подручју централне Србије, почетком 21. века, последица је и демографских и социјалних фактора. Неповољнија је демографска слика женске популације, али међугенерациске разлике указују на позитивне промене образовних и економских карактеристика. Примена родног аспекта доприноси усмеравању активности ради ублажавања родног јаза и унапређења социјалних

позиција становника оба пола. У научном смислу, продубљује сазнања о условљености демографских процеса и структура.

Литература

Девеџић, М. (2006). Родне (не)једнакости из демографске перспективе. *Становништво*, год. XLIV, бр. 2.

Кубуровић, А. (2006). Економска активност жена и мушкараца у Србији и Словенији у условима структурних промена друштва. У: Зоран Аранђеловић ред. *Структурне промене и демографска кретања земаља Јужне Европе*. 11. Ниш: Економски факултет, стр. 361-368.

Кубуровић, А. (2007). Родна перспектива економске активности становништва Србије у савременим социоекономским процесима. У: Зоран Аранђеловић ред. *Регионални развој и демографски токови земаља Југоисточне Европе*. 12. Ниш: Економски факултет, стр. 433-443.

Петровић, М. (2007). Брачност становништва. У Горан Пенев, ур., *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*. Београд: Републички завод за статистику; Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања.

Радивојевић, Б. (2007). Економске структуре становништва Србије. У Горан Пенев, ур., *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*. Београд: Републички завод за статистику; Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања

Ankica Kuburovic

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF FEMALE AND MALE POPULATION OF CENTRALSERBIA, AT BEGINNING OF THE FIRST DECADE OF 21ST CENTURY

Summary

The female population comprises 51.3% of the population of Central Serbia. The demographic age of the female population is more stressed, due to a larger number of old women (60 and over) than young women (up to 20 years old), which is not the case with the males. The gender inequality in the rate of old people in female and male populations is one of the key factors of the inequality in marriage, educational and economic structures.

The female population includes more widows, uneducated and with lower levels of education, supported women, as a consequence of ignorance of older women. The standpoint on marriage and marital behavior, possibilities for education and the economic activity of generations of women born in the first half of the twentieth century were determined by strong social norms of exceptionally patriarchal social encirclement. However, more unfavorable demographic characteristics of female, in relation to male population, are conditioned by gender inequalities in marital behavior, education and economic activity of the middle-age population. Celibacy is more present in the male population, as well as the inclination to remarriage after the death of the partner or divorce. The unfavorable economic structure of the female population is reflected in less economic activity rates, and in a larger rate of supported persons in relation to the male population. Among the middle-age and young population, the gender gap is reduced in view of education. Thus the ratio of females with higher education between 25 and 40 years old is greater than in the male population.

The differences in socio-demographic characteristics according to type of settlement are more distinct in the female population, through more unfavorable characteristics of age, educational and economic structures in nonurban settlements. Moreover, a smaller rate of married women, and larger rate of divorced and those who did not marry in the urban female population as opposed to the rural, prove the different relation towards marriage. The gender inequality of socio-demographic characteristics of female and male population of Central Serbia, at the beginning of the 21st century is a consequence of demographic and social factors as well. The demographic picture of the female population is more unfavorable, but the inter-generation differences indicate to positive changes in educated and economic characteristics. The application of the gender aspect contributes to directing activities in order to mitigate the gender gap and promote social positions of both sexes. In the scientific sense, it deepens the knowledge on the interdependence of demographic changes and structures.